

Csaba László*

Mekkora valójában Magyarország?

(Lengyel László: *Illeszkedés vagy kiválás. Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 297 oldal, kötve, ISBN 963 389 636 3, 2480 Ft*)

Kakuktkojás a főként alternatív – az egyetemi tanszékek által használt helyébe szánt, de nem lépett – tankönyvek és kézikönyvek kiadásával foglalkozó Osiris Kiadó profiljában Lengyel László új kötete. Lengyel nem tankönyvet írt, nem tudományos monográfiát, nem is történettudományi kézikönyvet, sokkal inkább egyfajta szubjektív áttekintést arról, hogy mekkora is Magyarország külpolitikai mozgásteré, hogyan látták és látják az országot legfőbb szövetségesei, partnerei és ellenlábasai. Illetve miként látja saját magát – sokszor görbe tükörben – az az elit, a mindenkori főhatolom birtokosa, amely az ország mozgásterét és nemzetközi kapcsolatrendszerét megítéli és alakítja.

Mit is írt akkor Lengyel László? Ha az akadémiai tudomány szigorú mércéjét alkalmaznánk, bajban lennénk. Nincsenek benne a tananyagok és az egyetemek – például az e téren első Budapesti Corvinus Egyetem – szaktanszékein készült írások. Nem idézi a nemzetközi kapcsolatok irodalmában bevett módon a nemzetközi egyezményeket és más – levéltári és nyilvános – dokumentumokat és állásfoglalásokat, valamint az ezekről szóló diszkurzust. Nem idézi a Teleki László Intézet Magyar Külpolitikai Kutatások Központjában készült hasonló tematikájú, könyvsorozatban közreadott írásokat¹, a Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal – immár a Nemzetvédelmi Egyetembe illesztett – elemzéseit, és egyetlen alkalommal sem idézi a szakma zászlóshajóját, a *Külügyi Szemlét*. Egyetlenegyszer hivatkozza – Horn Gyulát idézve – ennek elődjét, a két folyamban, több szerkesztőséggel megjelent és a zömében figyelemre méltó írásokat közreadó *Külpolitika* c. negyedéves folyóiratot, a 90-es évek közepéig irányadó *Társadalmi szemlét* és az ugyanekkor mérvadónak tekintett *Valóságot*; vagy az utóbbi évekből az *Európai szemlét* és az EU ügyekben zsinórmértékül szolgáló *Európai Tükör* c. periodikát, illetve más politikatudományi és közéleti folyóiratot, a *Magyar Szemlétől* egész a *Magyar Tudományig*. De mielőtt összevonnánk a szemöldökünket, szögezzük le: Lengyel e helyütt igen gazdag és itthon sokszor kevésbé ismert forrásanyaggal dolgozik, főleg hazánk partnereinek gondolkodását megvilágító könyvekkel, folyóiratcikkekkel, és persze számtalan személyes, első kézből származó információval – ami ugyancsak forrásértékű a nem beavatott többségünk számára.

* Csaba László DE KTK Közgazdaságtan Tanszék, a CEU és a Corvinus Egyetem egyetemi tanára, az MTA Nemzetközi Tanulmányok Bizottságának társelnöke. Email: csabal@ceu.hu

¹ A legátfogóbb e témakörben a Kiss J. – *Gazdag* (szerk.) (2004) tanulmánygyűjtemény.

Lengyel László természetesen nem sorolható be a szokásos elemzési kategóriákba, hiszen személyisége és életműve *önálló műfajt teremtett*. Ahogy a magyar közéletben egyetlenként sosem láttuk még soha a férfemberre nézve kötelező öltöny-nyakkendőben – kihajtott inge és pulóvere helyett – úgy könyvei is levetik magukról a szokványos műfaji kereteket. Jelen írásban tárgyalt könyve – mint számos korábbi kötete is – sajátos egyvelege a tudományos, a szépírói, az elemzői és a résztvevői-megfigyelői közelítésmódoknak. Egyik sem teljesen, de részben mindegyik, és az előadott szabálytalanul sorjázó gondolatok, a leírt tények, a sokak által nem ismert összefüggések és háttér információk föltárása megkerülhetetlenné teszik. Sőt, forrásművé is avatják a magyar közélet egy-egy időszakának és a főntebb soroltak bármelyikéhez sorolható diszciplináris kutatások területének kutatói számára, jelenleg és vélhetőleg a jövőben még inkább. Sokatmondó az, hogy a kötetet Kovács László kétszeres külügyminiszter és jelenlegi EU biztos mutatta be.

A jelen kötet központi kérdése: mekkora is Magyarország? Nem arról van szó, hogy Lengyel az elmúlt 90 évben kialakult 93 ezer négyzetkilométer határait feszegetné, hanem arról, hogy milyen hatásokkal jár az, hogy az ország vezetői időnként a reálisnál nagyobbak, máskor kisebbnek látták/éreztek az ország nemzetközi mozgásterét; illetve hogy mitől függ az, hogy egy-egy kor vagy közszereplő mekkorának érzékeli a kitöltendő teret?

A kérdőjel nélküli cím és a fejtegetés szabálytalansága egyaránt arra utal, hogy a szerzőt *az egyes korszakokat meghatározó dilemmák* foglalkoztatják igazán. A dilemma föloldására – a szokásos magyarközpontú tárgyalásmódot sutba dobva – azt a kérdést próbálja fölvezetni, hogy az egyes időszakok és szereplők számára szubjektíve mennyire volt fontos Magyarország, mennyire szerepelt egy-egy döntéshozó látómezejében, illetve mennyiben tulajdonított nekünk jelentőséget? Ez a közelítésmód fontos és érdekes, bizonyos szempontból a magyar történetírás kisebbségi, labanc-realista vonalához, a Kosáry, Ránki, Romsics és Pritz által használt közelítéshez illeszkedik: hol közvetlenül idézetekkel, hol csak közvetve. Ez a fölfogás tehát nem arra kíváncsi, hogy nekünk adott kérdésben/időszakban vajon igazunk volt-e, méltányosan bántak-e velünk, vagy akár hogy mi (lett volna) az igazság, hanem hogy a partner miként lát(ott) bennünket, és hogy miért úgy. Hasonlóképp szándékosan kerül a lenini kérdéseket, vagyis a ki kit győz le, ki a bűnös, vagy merre halad a történelem szekere, és hogy a bakon ülő kocsisnak a „konkrét helyzet konkrét elemzéséből” milyen tennivalói akadnának. Ezzel szemben viszonylag hosszan idéz egy-egy korszak meghatározó politikusának, elemzőjének emlékirataiból, visszaemlékezéseiből. Ez sem érdektelen, amikor például megtudhatjuk, hogy a NATO-ba való nehéz belépésünk idején az akkori amerikai külügyminiszter asszony emlékirataiban a magyarok alig háromszor tűnnek föl, akkor is csak egy-egy mondat erejéig (ekkor nyílt meg ugyanis a semlegességi és az 56-os hagyományokon könnyedén átlépve, de az ország szempontjából pótolhatatlanul hasznos módon az azóta bezárt taszári légibázis).

Bár a kötet forma szerint 1956-tal, az első atlanti válsággal – a Szezei csatorna miatti ellentétek elemzésével – indít, a szerző időről-időre visszatér a magyar külpolitikai előzményekre, a Monarchia és a két háború közti időszaknak sarkalatos kérdéseire, amit a történettudományban alapos elemzések tárgyává tettek. Ez az első rész – az 1956 és 1966 közti időszakot taglalva – fölvezet a magyar és kontinentális európai ellentétek mély és strukturális voltát. Ebbe a kontextusba ágyazva a szerző meggyőzően mutatja be, hogy Magyarország még az 1956-os forradalom és szabadságharc idején is csupán mellékszereplője maradt a nemzetközi kapcsolatrendszer egészének. A központi figyelem ugyanis

előbb a szuezi válságra, majd a szovjet-kínai viszályra, a berlini fal megépítésére, illetve a kubai válságra irányult. A magyar sors a szovjet birodalmon belüli forrongások korlátozott jelentőségével bírt csak. Különösen instrumentális volt a kor amerikai ideológiája, ami folyamatosan a kommunizmus visszagöngyölését és a szabadság kivívását hangoztatta, miközben az európai fronton megvívandó nukleáris összecsapás még komolyan mérlegelendő esélyként sem merült föl.²

A második fő rész, *Egy haldokló rendszer kísérletei* főcím alatt a Kádár-korszak külpolitikáját mutatja be meglehetősen árnyaltsággal. Az 1956-os eseményeket követő években önálló, erőteljes kontúrú, különösen pedig a határon túliakért is felelősséget vállaló külpolitizálásról szó sem lehetett. Ugyanakkor a rendszer már a 60-as évek elejétől, a részben a nemzetközi viszonyok által diktált, illetve lehetővé tett enyhülés hatására, *sajátos külpolitikai arcélt* alakított ki. A Nyugat-Németországgal és Ausztriával kialakult stratégiai jó viszony, a szovjet főhatalommal szembeni távolságtartás, valamint a szomszédos országoktól való félelem következtében sajátos magyar *életforma-nacionalizmus* alakult ki. Miközben az 1968. évi csehszlovákiai invázióban való részvétel kioltotta a magyar reformpolitika dinamikáját, főleg a politikait, az 1979. évi afganisztáni bevonulás és az 1981. évi lengyel szükségállapot által teremtett új hidegháborúban Magyarország egyfajta korlátozott közvetítő szerepre tehetett szert. A Gorbacsov-korszakban ez a szerep ugyan leértékelődött, viszont az ország valós mozgástere – nem utolsó sorban a sikertelen szovjet reformok hatására – megnőtt. Ebben a részben a szerző (főleg a 117-122. oldal) mintha túlértékelné a szovjet kapcsolat jelentőségét, és alábecsülné az országon belüli erjedés gyorsaságát. Hasonlóképp az 1989. évi fordulat összefüggésében alátámasztás nélkül von határvonalat Reagan és tanítványa, idősebb Bush politikája közé.

A könyv közel felét adó harmadik rész *a rendszerváltozás utáni időszak magyar külpolitikáját* elemzi, igen sok szálon, rengeteg személyes élménnyel és meglátással téve élvezetessé a tárgyalást. Itt egy fő tétel és számos kiegészítő meglátás szerepel. A fejezet főtétele szerint a konzervatív kormányok a szimbolikus és a Kárpát-medencére kiterjesztett nemzetpolitikával nagyobbban látták Magyarországot, mint amekkora valójában volt. Ezzel szemben a balközép kormányok hajlottak a valóságosnál is kisebbnek érzékelni a játékteret. Amíg a föladat csupán a meglévő intézmények és szabályozások egyszerű – hogy ne mondjuk másolásszerű – átvétele volt, különösen az EU összefüggésében, az utóbbi magatartás sikeresnek is bizonyult. Ugyanakkor a stratégiai cél elérése révén a magyar külpolitika egészében és az EU-n belül is tájolási pontját veszítette. Nem meglepő, hogy az EU-ba kerülve a korábbi konszenzus látszata is felbomlott,³ hisz a szomszédok jó részével együtt egy rosszul működő EU, és egy funkcióit tekintve kiüresedett NATO tagjaivá váltunk. A kisebbségi kérdés – mint a szlovák fordulat emlékeztetett rá – jórészt megoldatlan, Ukrajnával és Szerbiával való viszonyunk pedig, az előzőektől és az EU szomszédáspolitikájának kialakulatlanságától sem függetlenül, egy helyben topog.⁴

E rész elemzésében a szerző bemutatja, hogy bár az iraki események következtében 2003-ban kitört második atlanti válságból Magyarország lényegében jól jött ki, ez inkább csak a világ elbizonytalanodásával, a megoldatlan kérdésekre adandó válaszok hiányával, vagyis a *pragmatikus alkalmazkodás tartalékainak maradéktalan kimerülésével* volt ma-

² Hasonlóképp érvel eredeti dokumentumok alapján Király Béla vezérezredes is (2003).

³ Ld. pl. Dunay Pál (2005) és Jeszenszky Géza (2005) vitáját az elsőként említett kötet kapcsán.

⁴ Ennek félhivatalos kritikai elemzését ld. K.F. (2006)

gyarázható. Az ország saját sikereinek áldozatává vált, *a jövőre* sem koncepcionálisan, sem elemzőkézségben, sem taktikai tekintetben *nincs fölkészülve*. Tegyük hozzá, hogy ezt követően jelent meg a „civil a pályán”, és kötöttek útilaput az EU-ügyeket mélyen és gyakorlati szempontból jól ismerő köztisztviselők és politikusok talpára 2006 nyarán.

A legvázlatosabb értelemszerűen a jelen és a jövő kérdéseit taglaló negyedik rész, az *Európai Magyarország* című összegző és kitekintő fejezet. A *Kis államok stratégiai lehetőségei* című részben Lengyel László bemutatja a kis államok számára nyitva álló, többé vagy kevésbé aktivista, a hegemonhoz többé vagy kevésbé kötődő stratégia alternatíváit, ami önmagában is érdekes rendszerezés és útmutatás. Ezt követően alig 15 lap marad a világpolitika szerzőnk szerint előállt *új szakaszának* ismertető elemzésére és benne a magyar szerep kijelölésére. E részben talán elkerülhetetlenül sok a *rögtönzött* állásfoglalás. Például a visegrádi együttműködés pótolhatatlan voltára vonatkozó kitétel (270. oldal) nyilván inkább a kulturális és nosztalgikus elemet jelenítheti meg, egyebek mellett a másik három ország – legtöbb külső megfigyelő által ezoterikusnak tartott – belső fordulatait követően. Lengyel maga is ír arról, hogy amint érdemi, például pénzügyi, kérdésekről esett szó, ez a keret *sosem működött*, főleg magyar haszonnal nem. Nehéz lenne a Kína világhatalommá válásáról szóló közhelyet (273-4. oldal) komolyan venni, noha a kínai viszonyok elemzése nyilván nem fér egy magyar külpolitikát tárgyaló recenzió kereteibe.⁵ Az első és második Bush kormányzat közt Rubiconná váló különbségek igazolása sem igazán meggyőző, annál is kevésbé, hisz a kulcsszereplők és az ideológiák nem változtak. Nem változott a gazdaságpolitika populista vonulata, s a nemzetközi kapcsolatok egyoldalúságra épülő és ideologikus kezelése sem. Az más kérdés, hogy az iraki beavatkozás katonai sikerét követő politikai-stratégiai kudarc mellett milyen lendülettel lehet érvényesíteni a „demokráciát a moszlimoknak” változatlanul meghatározó irányvonalát, vagy hogy hány további katonai konfliktust lehet és célszerű még az egyetlen nagyhatalomnak még magára vállalnia. Utóbbi szempont főleg a forrongó Latin-Amerika, a polgárháborúktól és kisiklott államoktól továbbra is sújtott Afrika, a teljesen instabil Közép-Kelet, a megrendült Délkelet-Ázsia és a sok tekintetben kiszámíthatatlan Kína mellett vált praktikus kérdéssé. Az pedig, hogy volt-e valójában irányváltás, bizonyára csak némi történelmi rálátással lehet majd megítélnünk.

Lengyel László könyve izgalmas, gondolatgazdag írás. Bár számos kérdést nyitva hagy, például éppen a hogyan tovább dilemmáját, vagy azt, hogy *milyen algoritmus szerint* lehet megítélni az ország reális mozgásterét, a felsorolt tényanyag és elemzések sok tekintetben új megvilágításba helyezik a korábbi ismereteket. Figyelemre méltó kiegyensúlyozottsággal szól a szerző például az Antall-kormány csekély játékeréről, vagy a retorika és a realpolitika gyakori eltéréséről a különféle időszakokban. Ugyanakkor hasznos lett volna, ha kiterjedtebben és alaposabban reflektál a követő, illetve kisországi, vagyis a pusztá helyzet teremtette, *szakmai stratégiai átlátást nem igénylő* helyzeteken *túl szükséges* külpolitikai-stratégiai gondolkodás hiányára, az ezirányú képzés krónikus megoldatlanságára. Érdeemes lett volna kitérnie a döntéseket megalapozó és kivitelező külügyi apparátus menetrendszerű, de semmilyen szervezeti vagy szakmai logikát nem követő átszervezésének következményeire, a személyes tudás kikopására. Mindezek velejárájaként érdemes lehetett volna föltenni azt a kérdést, hogy a toyotista forradalom és a globalizáció korában mennyire időszerű – sőt egyáltalán működőképes-e – a nemzetközi és az európai

⁵ Erről ld. Csaba (2006:381–395).

kapcsolatrendszer egészét Franciaországtól Iránon át Közép-Európáig az első számú vezető passziójának szintjén kezelő gyakorlat. Vagyis ha már föltettük a kérdést, mekkora az ország reálisan, a megválaszolásához *szükséges föltételekre* is érdemes kitérni.

Az elmondottak értelemszerűen nem csökkentik a könyv tudományos és szakmai jelentőségét. Biztos vagyok benne, hogy a magyar külpolitikáról és Magyarország nemzetközi kapcsolatokban, illetve az EU-ban elfoglalt helyéről a jövőben nem lehet Lengyel László könyvére való reflektálás nélkül hasznosan írni. És nem utolsósorban a könyv élvezetes olvasmány, a szerzőtől megszokott lendületes stílusban megírva, sok újdonságot és eredeti meglátást tartalmazva. Külön is kiemelhető az első kézből származó, a mai történetírásban az *oral history* műfaján keresztül polgárjogot nyert információk földolgozása és közreadása, a mára már feledésbe merült megfontolások és háttérinformációk hozzáférhetővé tétele. Ezért jó szívvel ajánlom a Magyarország ügyei iránt érdeklődő szélesebb közvélemény figyelmébe is ezt a szép kivitelezésű, jól felépített könyvet.

Hivatkozások

- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Dunay Pál (2005): *Nem értünk egyet!* Külügyi szemle, 4. évf., 3-4 szám, 281-290. o.
Jeszenszky Géza (2005): *Válasz egy doktrínának*. Külügyi szemle, 4. évf., 3-4. szám, 290-294. o.
Király Béla (2003): *Iratok az emigrációból*. Budapest. Atlanti Kutató és Kiadó Központ.
Kiss J. László – Gazdag Ferenc (szerk.) (2004): *Magyar külpolitika a XX. században*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
K.F. (2006): *Berlin entwickelt neue Nachbarschaftspolitik für die EU*. Frankfurter Allgemeine Zeitung, júl.3.

